

dr hab. Janusz Ślusarski, prof. LAW w Dęblinie
Katedra Bezpieczeństwa Transportu Lotniczego
Wydział Bezpieczeństwa Lotniczego
Lotnicza Akademia Wojskowa
jaolski@interia.pl

Puławy 28 września 2020 r.

RECENZJA

rozprawy doktorskiej opracowanej przez Panią mgr. Elżbietę Kalbarczyk
nt.: Poczucie odpowiedzialności zawodowej pilotów wojskowych a ich
wartości życiowe i zawodowe

Promotor: prof. dr hab. Ryszard Bera
Promotor pomocniczy: dr Katarzyna Nowosad

Rozprawa doktorska Pani mgr Elżbiety Kalbarczyk przygotowana pod kierunkiem promotora prof. dr. hab. Ryszarda Bery przedstawia nie tylko wartościowe i interesujące poznawczo studium teoretyczne, ale także istotne ze względów praktycznych zamierzenie badawcze. Autorka rozprawy sformułowała w pracy główny problem badawczy dotyczący występowania zależności pomiędzy poczuciem odpowiedzialności zawodowej pilotów wojskowych a cenionymi przez nich wartościami życiowymi i zawodowymi. Szczególnie istotnym jest to, że tak określony problem objął obszar badań, który odnosi się do specyficznej grupy zawodowej, raczej rzadko eksplorowanej ze względu na ograniczoną dostępność do tego typu środowiska. Dlatego tym bardziej zasługuje na podkreślenie fakt podjęcia badań przez Panią mgr Elżbietę Kalbarczyk w tak zróżnicowanej, pod względem obsługiwanych typów statków powietrznych, grupie pilotów wojskowych

Podjęty w dysertacji problem ma istotne znaczenie dla polskiego lotnictwa wojskowego, gdzie aktualnie realizowane jest wieloaspektowe szkolenie personelu lotniczego w zakresie zarządzania zasobami ludzkimi. Obejmuje ono takie zagadnienia jak HF, CRM, MCC i ORM¹. Dlatego szczególnie istotne jest to, że Autorka opracowania przedmiotem swoich badań uczyniła szczególnie ważne i mające olbrzymie znaczenie dla bezpieczeństwa w lotnictwie wojskowym zagadnienia poczucia odpowiedzialności zawodowej pilotów wojskowych oraz preferowanych przez nich wartości życiowych i zawodowych.

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska ma układ klasyczny. Składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów, trzech teoretycznych i trzech empirycznych oraz podsumowania,

¹HF – Human Factors, CRM – Crew Resource Management, MCC – Multi Crew Cooperation, ORM – Operational Risk Management (por. J. Ślusarski, Pilot-instruktor jako nauczyciel przygotowujący kandydatów do zawodów trudnych i niebezpiecznych, Dęblin: WSOSP, 2016).

bibliografii, dokumentów, spisów tabel, wykresów i rysunków oraz aneksu. Całość opracowania liczy 255 stron. Taka struktura pracy jest zgodna z wymaganiami, i tym samym od strony formalnej recenzowana rozprawa spełnia standardy stawiane tego typu pracom empirycznym.

Tytuł pracy w pełni odpowiada zawartym w niej treściom i jest pod względem stylistycznym i metodologicznym prawidłowy. Pozwala przy tym potencjalnemu czytelnikowi zorientować się, jakiego obszaru eksploracji naukowej dotyczy niniejsza dysertacja.

W rozdziale pierwszym dysertacji, który nie został zatytułowany, Autorka przedstawia istotę odpowiedzialności w pracy zawodowej, znane w literaturze przedmiotu koncepcje odpowiedzialności oraz pojęcie i charakterystykę odpowiedzialności zawodowej pilota w aspekcie prawnym i etyczno-moralnym. Na zakończenie tego rozdziału zdefiniowane zostało kluczowe dla dysertacji pojęcie poczucia odpowiedzialności zawodowej pilota wojskowego. Autorka wykazała się dużą skrupulatnością w zakresie dokonanych studiów współczesnej literatury filozoficznej, psychologicznej i pedagogicznej poświęconej kluczowym pojęciom charakteryzowanym w niniejszym rozdziale. Konsekwencją tego są poprawnie dobrane i wieloaspektowo zinterpretowane koncepcje i podejścia do ww. zagadnień, które zostały wzbogacone ciekawymi przykładami badań, których wyniki odnoszą się wprost do specyficznego środowiska pracy pilotów wojskowych. Są to więc rozważania, które stanowią trafną podbudowę teoretyczną do opracowanego w rozdziale metodologicznym modelu badań własnych.

W rozdziale drugim zatytułowanym „*Wartości życiowe i zawodowe*” Pani mgr Elżbieta Kalbarczyk definiuje i charakteryzuje te wartości oraz bardziej szczegółowo przedstawia koncepcję wartości S. Schwartza. Ta część dysertacji zawiera również analizy aksjologiczne pracy ludzkiej oraz sposoby rozumienia wartości na gruncie filozofii, psychologii, socjologii i pedagogiki. Znalazły się tu również interesujące omówienia prezentowanych w literaturze przedmiotu poglądów na temat pracy ludzkiej i jej roli w życiu człowieka oraz związanych z nią wartości. Istotnym dla podjętego w dysertacji problemu badawczego jest przedstawiony na koniec tego rozdziału przegląd badań empirycznych poświęconych pracy jako wartości charakteryzowanej przez różne grupy zawodowe, ze szczególnym uwzględnieniem żołnierzy oraz pilotów wojskowych. Przytoczone w tym miejscu analizy danych (s. 84-86), które dotyczą hierarchii wartości oraz dążeń osobistych i zawodowych żołnierzy i pilotów wojskowych są bardzo ciekawą podstawą do dyskusji na temat analogii i różnic jakie wystąpiły w tym obszarze badawczym w kontekście

otrzymanych przez Autorkę dysertacji wyników badań własnych oraz przeprowadzenia ich wieloaspektowych porównań.

Pani mgr Elżbieta Kalbarczyk definiując pojęcie wartości słusznie zauważa, odwołując się do poglądu W. Tatarkiewicza (1989), że określenie czym są wartości „jest trudne, jeśli w ogóle jest możliwe” (s. 49). Kierując się tym sposobem myślenia filozofa, można przyjąć, że synonimem wartości jest „dobro”, ku któremu się kierujemy podążając za wartością i rozróżniając przy tym co jest dobre, a co złe (s. 50). Przytaczając definicje pojęcia wartości Autorka dysertacji merytorycznie bardzo trafnie dobiera i analizuje poglądy teoretyków i badaczy, których rozważania na temat wartości mają szczególne znaczenie dla współczesnych nauk humanistycznych i społecznych. Znalazły się w tym rozdziale odwołania do myśli filozofów: Platona, Arystotelesa, I. Kanta, W. Stróżewskiego, J. Tischnera, M. Schelera, A. Meinonga i J. Hessena; socjologów: S. Ossowskiego, J. Szczepańskiego, D. Krecha i R.S. Crutchfielda i M. Miszta; pedagogów: B. Suchodolskiego, M. Łobockiego, B. Śliwerskiego, K. Ostrowskiej i U. Ostrowskiej oraz psychologów: G. Allporta i P. Vernona, A. Masłowa, M. Rokeacha, S. Schwartza i P. Brzozowskiego. Wydaje się jednak, że dla podjętych w dysertacji rozważań teoretycznych oraz przeprowadzonych badań własnych można by odwołać się także do jeszcze jednego istotnego podziału wartości, który zaproponowała M. Grodecka (1990), która dzieli je na: retrospektywne, prospektywne i kumulatywne, traktując go jako podział funkcjonalny². Komentując swój podział Autorka zaznacza, że „postawy zajmowane w stosunku do wartości dopiero postulowanych (prospektywnych) są zupełnie odmienne niż do wartości już posiadanych (retrospektywnych) i przejawiają się w odmiennych zachowaniach i reakcjach psychicznych. Napięcia uczuciowe kierowane ku wartościom postulowanym, jako celom dążeń, charakteryzują się silnym pragnieniem i wyzwalaają spontaniczną potrzebę działania”³. Zdaniem M. Grodeckiej inaczej jest ze stosunkiem do wartości już osiągniętych (retrospektywnych). Przecież inne jest odczucie wartości niepodległości własnej Ojczyzny, która jest w niewoli, a inne kiedy jest ona już krajem niepodległym. W przypadku pilota inna jest wartość pierwszego samodzielnego lotu, a inna kolejnego, tym bardziej kiedy jest to kolejny rutynowy lot. Nie sposób nie zgodzić się z poglądem Autorki ww. podziału wartości, że „stosunek do wartości już zrealizowanych zyskuje odmienną treść psychiczną – napięcia dążeńowo-pragnieniowe zmieniają się w pietyzm dla spraw i ludzi, którzy przyczynili się do ich realizacji (np. w przypadku pilota jest

²M. Grodecka (1990), *Hipoteza optymistyczna*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza ALMA-PRESS, s. 11.

³Tamże

to instruktor, który go szkolił i przygotował do pierwszego samodzielnego wylotu)⁴. Wysoką rangę aksjologiczną mają zjawiska rzadkiej, sporadycznej realizacji stanów optymalnych na tle częstego braku i niedosytu. W przypadku pilotów wojskowych może to być np. efekt peak experience⁵ (tzn. szczytowe przeżycia związane z wykonaniem perfekcyjnego lotu w szczególnych warunkach np. strzelanie i bombardowanie na poligonie, czy w trakcie pokazów lotniczych). Szczególne znaczenie jest też przypisywane wartościom, które są częściowo zrealizowane, w kontekście istniejącego wyobrażenia ich stanu optymalnego, chociaż wciąż istnieje jeszcze pewien niedosyt w tym zakresie, który budzi nadal napięcie pragnieniowe. Tę grupę wartości M. Grodecka proponuje nazwać wartościami kumulatywnymi. Stąd w przypadku pilotów wojskowych, którzy zdobyli wiele doświadczeń związanych z funkcjonowaniem w procesie szkolenia lotniczego w ramach NATO oraz uczestnicząc we wspólnie wykonywanych misjach bojowych z pilotami Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych można przyjąć, że zmieniły się ich oczekiwania co do tego jak może i powinno wyglądać modelowe działanie militarnej organizacji lotniczej. Dlatego też w ich świadomości wciąż występuje niedosyt na tle porównań, których dokonują odnosząc do tego modelu codzienne warunki wojskowej służby lotniczej w Polskich Siłach Powietrznych⁶. Do tego też należy dodać, że występujące wśród pilotów wskazane powyżej odczucia niedosytu nie tylko wiążą się z niezadowalającym poziomem zaawansowania aktualnych rozwiązań systemowych w tym zakresie. Równoległe bowiem z realizowaniem tych wartości dokonuje się także rozwój osobowo-zawodowy pilotów wojskowych, a to skutkuje zwiększaniem się ich wrażliwości na wszelkie braki i niedopełnienia organizacyjne w stosunku do wyobrażenia optymalnego w tym zakresie. Tym samym pomimo obiektywnego postępu, nadal występuje subiektywne poczucie braku i niedosytu ponieważ systematycznie wzrastają oczekiwania co do obowiązujących standardów w tym zakresie. Wydaje się, że uwzględnienie przez Autorkę w niniejszej dysertacji scharakteryzowanego powyżej podziału funkcjonalnego wartości ułatwiłoby interpretację otrzymanych wyników badań własnych i doprecyzowało formułowane na tej podstawie wnioski.

W rozdziale trzecim, *Metodologiczne podstawy badań własnych*, Autorka dysertacji prezentuje przedmiot i cel badań oraz problemy i hipotezy badawcze. Scharakteryzowane tu zostały metody i techniki badań własnych oraz zastosowane narzędzia badawcze. Pani mgr Elżbieta Kalbarczyk zaprezentowała także badaną grupę osób, organizację i przebieg badań

⁴M. Grodecka, cyt. wyd. ss. 11-12.

⁵A. Maslow (2006). *Motywacja i osobowość*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

⁶J. Ślusarski (2016). *Pilot-instruktor jako nauczyciel przygotowujący kandydatów do zawodów trudnych i niebezpiecznych*. Dęblin: Wydawnictwo WSOSP.

własnych oraz precyzyjnie określiła zastosowane procedury badawcze. W tej części pracy znajdujemy również, opracowany na użytek badań własnych, model badawczy ukazujący hipotetyczne zależności między zmiennymi (s. 91).

Szczególłą wartość poznawczą i częściowo aplikacyjną prezentują rozdziały: czwarty, piąty i szósty, w których Autorka przedstawia analizy ilościowe i jakościowe zebranych wyników badań własnych. Zgodnie z przyjętą procedurą została przeprowadzona ocena poziomu odpowiedzialności zawodowej badanych pilotów wojskowych (uwzględniająca takie składowe tej zmiennej jak: świadomość odpowiedzialności zawodowej, jej przedmiot oraz ponoszenie odpowiedzialności w różnych sytuacjach zawodowych i życiowych). W ramach przeprowadzonych analiz uwzględnione zostały również zmienne pośredniczące, tzn.: wiek, staż służbowy, poziom wykształcenia lotniczego (klasa pilota wojskowego), nalot ogólny oraz nalot na danym typie statku powietrznego i pełniona aktualnie funkcja. Wydaje się, że prowadzenie tego rodzaju badań w tak specyficznej grupie zawodowej wymagało również uwzględnienia w ramach pytań metryczkowych takich zagadnień jak: udział w misjach wojskowych, odbyte szkolenia specjalistyczne i wspólne ćwiczenia w ramach Sojuszniczych Sił Powietrznych NATO czy też Sił Powietrznych Stanów Zjednoczonych oraz doświadczenia związane ze znalezieniem się w sytuacjach trudnych i niebezpiecznych (błędy lotnicze, przesłanki, awarie techniczne SP, wypadki lotnicze i inne niebezpieczne wydarzenia lotnicze). Zadanie tych pytań pozwoliłoby zwiększyć wartość interpretacyjną przeprowadzonych analiz korelacyjnych pomiędzy zmiennymi, które mają jedynie charakter zmiennych deklaratywnych. W tym miejscu warto odwołać się do myśli S. Ossowskiego, który twierdził, że w ramach perspektywy interpretacyjnej (hermeneutycznej) jednostka dochodzi do rozumienia danej sytuacji, i tym samym nadaje sensu otaczającej ją rzeczywistości. Perspektywę tę tworzy, jego zdaniem, m.in. porządek określający orientację aksjologiczną człowieka. Przy tym nie chodzi tu o wszystkie deklarowane przez człowieka wartości, a także nie o wszystkie wartości akceptowane przez niego, lecz jedynie o te, które S. Ossowski nazywa wartościami przeżywanymi. One to właśnie decydują o faktycznie realizowanych intencjach, o prawdziwych zamiarach, które często są osłaniane przez wartości deklarowane⁷. Jeżeli dodamy do tego stwierdzenie W. Łukaszewskiego, cenionego nie tylko w dziedzinie psychologii, autorytetu naukowego, który uważa, że kategoria wartości należy do pojęć rozmytych. Przy tym zauważa on, że związki pomiędzy deklarowanymi wartościami i zachowaniami są nader słabe i modyfikowane bardzo silnie przez cechy sytuacji. Stąd

⁷S. Ossowski (1967), Z zagadnień psychologii społecznej, [w:] *Dzieła*, t. III, Warszawa: PWN.

pewne okoliczności nasilają te związki, inne wyraźnie je osłabiają, a to z kolei nakazuje precyzyjnie analizować warunki w jakich ustala się omawianą zależność. Kontynuując swoją myśl ten sam Autor zauważa, że oczywista zmienność warunków sprawia, iż nawet te wartości, które rekonstruuje się na podstawie obserwacji zachowań, bywają mało stabilne. Zdaniem W. Łukaszewskiego, wiele wskazuje na to, że często jest tak, że wartości sobie, a zachowania sobie⁸. Wydaje się, że zacytowana powyżej wypowiedź jest ważnym ostrzeżeniem dla każdego badacza, który przyjmuje w swoim modelu badawczym jako jedną ze zmiennych preferowane przez badaną grupę osób wartości. Dlatego wracając do powyższej uwagi dotyczącej umieszczenia dodatkowych pytań w metryczne, należy w kontekście zacytowanych rozważań S. Ossowskiego i W. Łukaszewskiego podkreślić, że Autorka dysertacji uzyskała wiele cennych informacji dzięki pytaniom odnoszącym się do charakterystyk osobowo-zawodowych badanych pilotów, które znalazły się w kwestionariuszu. Jednak w przypadku tego typu badań trzeba wykazać się szczególną ostrożnością i zarazem wyobraźnią badawczą. Tym bardziej, że świat wartości pilotów wojskowych jest mocno kształtowany przez ich osobiste doświadczenia stricte lotnicze, i to nie tylko w ramach sytuacji szkoleniowych, ale także a może przede wszystkim mających charakter sytuacji bojowych⁹. Można podkreślić w tym miejscu dodatkowo i to, że ludzie uczestniczący w walce chcą przede wszystkim przeżyć, i często nic więcej, co powoduje, że ich wola życia znosi normy moralne i metafizyczny obraz świata. Potrafi też znieść kulturę jako taką – staroświecko rzecz ujmując, niszczy ducha jako obszar tych wartości, które wykraczają poza horyzont bezpośredniości życia pojmowanego jako faktyczność każdorazowego „teraz”. Stąd np. honor w takich warunkach nie zawsze polega na sztywnym przestrzeganiu reguł zapisanych w kodeksach, rycerskich romansach i opowieściach w życiu męczenników ponieważ w zetknięciu z konkretem życia i walki tego przestrzegać się po prostu nie da. Jakkolwiek należy dodać, że zdarzają się jednostki heroiczne, które potrafią tak się zachować. W większości jednak, jak stwierdza w bardzo interesującej książce Anna Żuk, „honor jest dynamicznym dążeniem woli, które określa, w zależności od konkretnej potrzeby życia, jego cenę pojmowaną jako skala rozdźwięku między etyką spoczynku a etyką walki. Inaczej mówiąc, honor mówi nam, jaką cenę polegającą na łamaniu norm moralnych warto

⁸D. Duma, W. Łukaszewski, B. Wojciszke, T. Gadacz (2020), *Wartość wartości*, Gdańsk: Wydawnictwo: Słowo/Obraz Terytoria.

⁹J. Ślusarski (2016), cyt. wyd..

jest jeszcze, lub też już nie, zapłacić za zdobycie w walce z innymi bądź samym sobą określonego dobra życia lub też życia samego”.¹⁰

Silną stroną przeprowadzonych przez Panią mgr Elżbietę Kalbarczyk badań jest duża (jak na tak trudno dostępną grupę zawodową) liczba badanych osób (tzn. 179 pilotów wojskowych, obsługujących różne typy wojskowych statków powietrznych i mających różne lotnicze doświadczenia zawodowe). Do badania zależności pomiędzy ww. zmiennymi zastosowano analizę statystyczną. Wykorzystano następujące techniki statystyczne: test niezależności χ^2 – Pearsona oraz analizę kanoniczną pozwalającą określać wielowymiarowe związki między dwoma zbiorami zmiennych. Jako w dużym stopniu trafny można też ocenić wybór narzędzi badawczych, które zastosowano w trakcie badań. I tak zastosowany do badania poczucia odpowiedzialności zawodowej pilotów wojskowych Kwestionariusz Poczucia Odpowiedzialności Zawodowej opracowany przez R. Berę zawiera pytania i stwierdzenia, które wprost odnoszą się do specyfiki pracy pilota wojskowego. Narzędzie to pozwala określić trzy komponenty mierzące poczucie odpowiedzialności zawodowej pilotów wojskowych, tzn.: świadomość odpowiedzialności zawodowej, jej przedmiot i gotowość ponoszenia.

Z kolei do pomiaru preferencji wartości zastosowano Portretowy Kwestionariusz Wartości S. Schwartza, który oparty jest na opracowanych przez niego założeniach teoretycznych. Itemy tego kwestionariusza opisują różnych ludzi w kategoriach ich celów, aspiracji i przekonań dotyczących tego, co w życiu ważne. Zadaniem osoby badanej jest odpowiedź na pytanie: „W jakim stopniu ten ktoś jest podobny do badanej osoby?” Taki sposób formułowania i zadawania pytań, zastosowany w kwestionariuszu, ma wg S. Schwartza dwie istotne zalety:

1. Ludzie bowiem niezbyt często zastanawiają się nad tym, co jest dla nich w życiu ważne lub najważniejsze, natomiast stosunkowo często porównują się z innymi. Powszechność i naturalność owych porównań uzasadnia ich wykorzystanie do pomiaru wartości.
2. Badani w procesie porównania się z opisywaną w itemie osobą koncentrują się wyłącznie na opisywanej cesze¹¹.

Kluczową tezę S. Schwartza jest twierdzenie o motywacyjnym kontinuum wartości, którego reprezentację graficzną stanowi koło. Kontinuum wartości mające kształt koła oznacza, że

¹⁰Żuk A. (1996), *Filozofia walki*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, ss. 145-146.

¹¹Cieciuch J., Zaleski Z. (2011), *Polska Adaptacja Portretowego Kwestionariusza Wartości S. Schwartza*, [w:] *Czasopismo Psychologiczne*, T. 17, Nr 2, ss. 251-262.

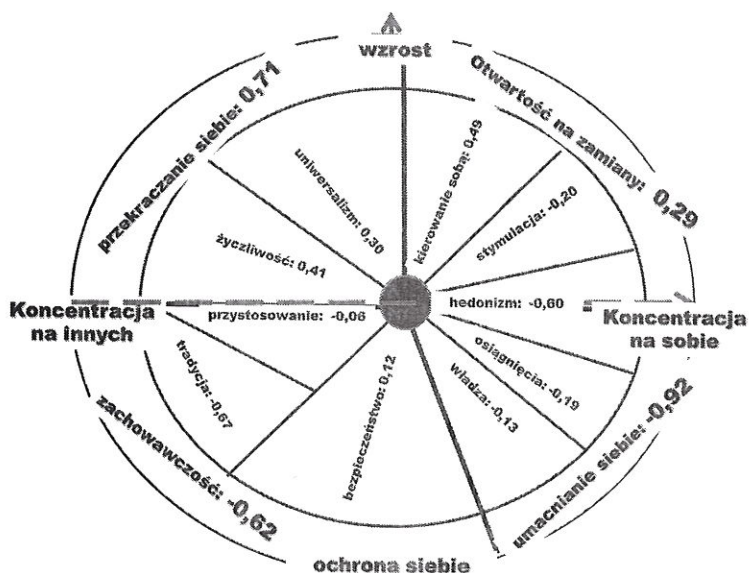
zasada podobieństwa sąsiadujących wartości zostaje uzupełniona o zasadę niezgodności wartości przeciwległych, leżących po przeciwnej stronie koła. Niezgodność oznacza tu trudność lub niemożliwość jednoczesnej realizacji tych wartości w jednym działaniu, a także sprzeczne psychologicznie i realne konsekwencje realizacji tych wartości. Model kołowy wartości pozwala na generowanie hipotez (czasem nawet po popperowsku dość śmiałych) dotyczących związku preferencji wartości z innymi zmiennymi. Jeśli bowiem przeciwległe na kole wartości nie są możliwe do współrealizacji, to pozytywna korelacja badanej zmiennej z daną wartością pozwala oczekiwać negatywnego związku z wartością usytuowaną po przeciwległej stronie koła oraz braku związku z wartościami leżącymi między owymi skrajnościami¹². Przytoczona w tym miejscu może nieco przydługa, uzupełniająca charakterystyka Portretowego Kwestionariusza Wartości S. Schwartza wydaje się jednak uzasadniona. Ponieważ z jednej strony należy podkreślić, że wybór tego narzędzia badawczego przez Panią mgr Elżbietę Kalbarczyk jest bardzo trafny, ale z drugiej jednak strony nie wykorzystano w pełni jego możliwości analizując i interpretując zebrane dzięki jego zastosowaniu dane.

W badaniach własnych doktorantka wykorzystwała także Skalę do Badania Znaczenia Pracy oraz Skalę Wartości Związanych z Pracy. Na dodatkową uwagę zasługuje druga z zastosowanych skal, którą opracował B. Bromberg. Skala ta zawiera dwanaście różnych wartości związanych z przyszłą pracą, które zostały pogrupowane w cztery orientacje skierowane na następujące wartości: wewnętrzne, prestiżowe, społeczne i na własną wygodę.

Efekty przeprowadzonych w dysertacji analiz mają nie tylko wartość poznawczą ale także w pewnym zakresie aplikacyjną. Autorce rozprawy udało się potwierdzić zdecydowaną większość sformułowanych hipotez badawczych. Przede wszystkim okazało się, że wystąpiła istotna zależność między poczuciem odpowiedzialności zawodowej badanych pilotów wojskowych (określonym dzięki pomiarowi takich czynników jak: świadomość odpowiedzialności, jej przedmiot i gotowość pilotów do ponoszenia odpowiedzialności w różnych sytuacjach zawodowych) a wartościami życiowymi i zawodowymi (tzn. znaczeniem nadawanym wykonywanej pracy i wartościami związanymi z wykonywaną pracą). Wracając jednak do uwag przedstawionych powyżej, a odnoszących się do możliwości jakie daje zastosowanie Portretowego Kwestionariusza Wartości S. Schwartza wydaje się, że Autorka recenzowanej dysertacji nie skorzystała np. z kluczowej charakterystyki tego narzędzia, tzn.

¹²Schwartz S. H. (2006). Value orientations: Measurement, antecedents and consequences across nations. In R. Jowell, C. Roberts, R. Fitzgerald, & G. Eva (Eds.), *Measuring attitudes cross-nationally - lessons from the European Social Survey*. London: Sage.

przedstawienia kontinuum wartości w kształcie koła, dzięki czemu widoczna jest zasada podobieństwa sąsiadujących wartości, która zostaje też uzupełniona o zasadę niezgodności wartości przeciwległych, leżących po przeciwnej stronie koła. Poniżej przedstawiam dane charakteryzujące preferowane przez badanych pilotów wojskowych wartości, które otrzymała Pani mgr Elżbieta Kalbarczyk w formie modelu kołowego, który opracował zgodnie ze swoją koncepcją teoretyczną S. Schwartz.

Wydaje się, że takie przedstawienie w dysertacji preferowanych wartości przez badanych pilotów wojskowych pozwala dodatkowo na szereg wieloaspektowych ich analiz i interpretacji oraz ułatwia bardziej syntetyczną ich charakterystykę i generowanie na tej podstawie interesujących wniosków (parafrazując to co napisałem powyżej „czasem nawet po popperowsku dość śmiałych”).

Podsumowując otrzymane wyniki analiz ilościowych i jakościowych zabranych w trakcie badań danych Pani mgr Elżbieta Kalbarczyk formułuje w niniejszym opracowaniu poprawne pod względem merytorycznym i metodologicznym wnioski ogólne. Zasadnie więc zwraca na koniec uwagę, że na podstawie przeprowadzonych badań można scharakteryzować pilota wojskowego jako „wysokiej klasy profesjonalistę o dużych walorach moralnych, co w znacznej mierze odpowiada ideałowi wychowawczemu preferowanemu w „Szkole Orłąt”, a kształtowanemu następnie w toku dalszej służby w lotniczych jednostkach liniowych” (s. 219). Można tylko jeszcze raz na koniec zauważyć, że na podstawie przeprowadzonych badań, w których zastosowano tak interesujące narzędzia badawcze, a które przeprowadzono w tak specyficznym środowisku mogło powstać wiele dodatkowych wniosków i to nie tylko o walorach teoretycznych ale i aplikacyjnych.

K o n k l u z j a

Biorąc powyższe pod uwagę, stwierdzam, że przedłożona do recenzji dysertacja Pani mgr Elżbiety Kalbarczyk „*Poczucie odpowiedzialności zawodowej pilotów wojskowych a ich wartości życiowe i zawodowe*” odpowiada warunkom określonym w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2017 r., poz. 1789) w zw. z art. 179 ust. 2 i 3 Ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające Ustawę – prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018 r. poz. 1669).

W związku z powyższym wnoszę do Wysokiej Rady Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie o dopuszczenie Pani mgr Elżbiety Kalbarczyk do dalszych etapów postępowania doktorskiego.

dr hab. Janusz Słusarski, prof. LAW

